

Vuk Tvrtko Opačić

Geografija Hrvatske

<https://doi.org/10.17234/9789533793351.03>

Geografski smještaj i položaj Hrvatske u Europi

Republika Hrvatska površinom (56 578 km² kopneno-otočne površine te 31 067 km² unutrašnjega mora i teritorijalnih voda) ulazi u red manjih europskih država. Smještena je između 46°33' (Sveti Martin na Muri) i 42°23' (otok Galijula u palagruškoj otočnoj skupini) sjeverne geografske širine i 13°30' (rt Lako u Istri) i 19°27' istočne geografske dužine (Ilok). Iz tako definiranoga geografskog smještaja proizlazi da se Hrvatska nalazi u središnjem dijelu sjevernih umjerenih geografskih širina, tj. „na pola puta između ekvatora i sjevernoga pola”, te da kroz nju prolazi 15. meridijan istočne geografske dužine, središnji meridijan srednjoeuropske vremenske zone.

U prirodno-geografskome kontekstu Hrvatska se nalazi na dodiru velikih europskih prirodnih cjelina: Alpa na sjeverozapadu (iako Hrvatska svojim teritorijem ne zalazi izravno u alpski prostor), Panonske nizine na sjeveru i sjeveroistoku, Sredozemlja na jugu i jugozapadu te planinskoga sustava Dinarida na jugoistoku. Može se konstatirati da svojim smještajem i položajem Hrvatska pripada dvjema makroregijama Europe: srednjoj i južnoj Europi (→ Karta 1).

Prirodno-geografske karakteristike određuju njezine tri prirodne makroregije: panonsko-peripanonsku (nizinsku) Hrvatsku – koja se proteže na više od polovice kopnene površine u južnome, rubnom dijelu Panonske nizine i u kojoj žive dvije trećine stanovništva Hrvatske, primorsku – koja zauzima trećinu kopnene površine države uz 6278 km dugačku, razvedenu

Karta 1 Geografski smještaj Hrvatske u Europi

obalu Jadranskoga mora s više od 1200 otoka, otočića i hridi te obalnim za-
leđem, koju nastanjuje otprilike trećina hrvatskoga stanovništva, te gorsku
– koja obuhvaća preostalih 13,5 % površine u planinsko-kotlinskom prosto-
ru planinskoga sustava Dinarida, a u kojoj živi tek oko 2 % žitelja Hrvatske
(→ Tablica 1) (→ Karta 5).

Tablica 1 Površina i naseljenost makroregija Hrvatske 2011. godine

Makroregija	Površina (km ²)	Broj stanovnika	Udio u površini (%)	Udio u stanovništvu (%)	Gustoća naseljenosti (broj stanovnika/km ²)	Gustoća naseljenosti (broj stanovnika/km ² ; (RH = 100)
Panonsko-peripanonska (nizinska)	30 770	2 851 260	54,4	66,5	93	122
Primorska	18 159	1 345 069	32,1	31,4	74	97
Gorska	7 649	88 560	13,5	2,1	12	16
Ukupno (Republika Hrvatska)	56 578	4 284 889	100	100	76	100
Središnja Hrvatska	19 670	2 109 630	34,8	49,2	107	141
Istočna Hrvatska	11 100	741 630	19,6	17,3	67	88
Gorska Hrvatska	7 649	88 560	13,5	2,1	12	16
Sjeverno hrvatsko primorje	6 370	498 397	11,3	11,6	79	104
Južno hrvatsko primorje	11 789	846 672	20,8	19,8	72	95
Ukupno (Republika Hrvatska)	56 578	4 284 889	100	100	76	100

Izvori: Podaci Državne geodetske uprave. Zagreb, 2014.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Zagreb: Državni zavod za statistiku,
www.dzs.hr.

Hrvatska se nalazi i u kontaktnome prostoru više etničkih i kulturno-civilizacijskih krugova koji su u prošlosti naglašeno utjecali na njezin prostorni razvoj (→ *etnologija*, str. 207). Naime, prostor današnje Republike Hrvatske stoljećima se razvijao pod utjecajem susjednih naroda posredovanjem kojih su pristizali utjecaji triju velikih europskih kulturno-civilizacijskih krugova: srednjoeuropskoga, mediteranskoga i jugoistočnoeuropskoga (balkanskoga).

Utjecaji **srednjoeuropskoga kulturno-civilizacijskog kruga** na prostor Hrvatske dolazili su sa sjevera posredstvom germanskih (npr. Nijemci, Austrijanci) i slavenskih naroda (npr. Slovenci, Česi, Slovaci) te Mađara. Osobito jakim utjecajima iz toga kruga bili su izloženi sjeverni i istočni dijelovi Hrvatske, ponajprije u razdoblju Habsburške Monarhije i njezine sljednice Austro-Ugarske Monarhije (→ *povijest*, str. 72–73). Srednjoeuropski kulturno-civilizacijski krug snažno je obilježen katoličanstvom kao dominantnom religijom, uz nešto manje izražen protestantizam i židovstvo.

Mediteranski kulturno-civilizacijski krug na prostor današnje Hrvatske dopirao je sa zapada i jugozapada, a širio se kopnom, ali i morem. Za širenje toga kruga na tlu Hrvatske zaslužni su prije svega romanski narodi, ponajprije Talijani. Premda utjecaji mediteranskoga kulturno-civilizacijskog kruga datiraju još od vremena antičkoga Rima, njegovu širenju u Primorskoj Hrvatskoj najviše je pogodovala ekspanzija Mletačke Republike te razmjerno kratko razdoblje Napoleonove vladavine koje je ostavilo znatnoga traga npr. u Dalmaciji (→ *povijest*, str. 72). Taj kulturno-civilizacijski krug obilježen je izrazitim katoličanstvom.

Utjecaji **jugoistočnoeuropskoga (balkanskoga) kulturno-civilizacijskog kruga** na prostor Hrvatske dolazili su s jugoistoka Europe. Glavni impuls njihovome širenju davala su osmanska osvajanja pred kojima je bježalo brojno kršćansko, odnosno nemuslimansko stanovništvo. Osim u vrijeme ekspanzije Osmanskoga, kasnije Turskoga Carstva, širenje toga kulturno-civilizacijskog kruga bilo je osobito izraženo u većem dijelu 20. stoljeća kada je Hrvatska bila dio jugoslavenske države (→ *povijest*, str. 77). Taj kulturno-civilizacijski krug prepoznatljiv je u prvome redu po pravoslavlju i islamu, a osim Osmanlija na prostor Hrvatske donosili su ga ostali južnoslavenski narodi, ponajprije Srbi i Bošnjaci (muslimansko stanovništvo iz susjedne Bosne i Hercegovine). Taj kulturno-civilizacijski krug prostorno nije toliko snažno ukorijenjen kao prethodna dva, ali se kao prostor pod nešto jačim i dugotrajnijim njegovim utjecajem može izdvojiti gorska Hrvatska.

Sva tri kulturno-civilizacijska kruga formirala su specifičnu kulturnu raznolikost Hrvatske, što se danas ogleda u svim sastavnicama hrvatskoga nacionalnog identiteta i pojedinih regionalnih identiteta (→ *etnologija*, str. 207). Bogatstvo prirodnih i kulturnih regionalnih specifičnosti na razmjerno malenoj površini Hrvatsku čini jedinstvenom i prepoznatljivom u europskome mozaiku država i naroda, što je u kontekstu Europske unije, čija je Hrvatska punopravna članica od 1. srpnja 2013. godine (→ *politika*, str. 129), važna pretpostavka za uspješniju suradnju sa susjednim državama.

Prirodno-geografska obilježja

Reljef

Svojim teritorijalnim obuhvatom Hrvatska se proteže u tri velike europske reljefne cjeline: **Panonsku zavalu**, **planinski sustav Dinarida** te **Jadransku zavalu** ispunjenu Jadranskim morem (→ Karta 2).

U reljefu **panonsko-peripanonske (nizinske) Hrvatske** nadmorskom visinom dominiraju šumovita sredogorja i pobrđa, otoci u nekadašnjemu Panonskom moru – Žumberačka gora s najvišim vrhom Sv. Gerom (1178 m), Ivanščica (1060 m) i Medvednica s najvišim vrhom Sljemenom (1033 m). Sredogorja i pobrđa uzdižu se iz brežuljkastoga, peripanonskog prostora na zapadu (npr. u Hrvatskome zagorju) i u središnjem prostoru savsko-dravskoga međuriječja (slavonske gore Psunj, Papuk, Krndija, Dilj-gora, Požeška gora), odnosno prostranih nizina „pravoga” panonskog prostora na istoku. Budući da se čak 53 % teritorija Hrvatske pruža na nadmorskim visinama do 200 m, može se zaključiti da je Hrvatska pretežito nizinska zemlja. Najprostranije, nerijetko poplavne i močvarne nizine panonsko-peripanonskoga prostora Hrvatske pružaju se u duž najvećih rijeka Save, Drave i Dunava koje prirodno omeđuju taj prostor. Nizinska su područja najzastupljenija u reljefu Slavonije i Baranje, s tendencijom sužavanja u riječne doline u zapadnome dijelu panonsko-peripanonskoga prostora. Rijeke su u panonsko-peripanonskoj (nizinskoj) Hrvatskoj svojim erozijskim i akumulacijskim djelovanjima transportirale velike količine materijala i njime ispunile dno Panonske zavale, pri čemu se formiralo kvalitetno tlo za poljoprivredu.

This is a detailed physical-geographical map of Croatia. The map uses a color-coded system to represent elevation, with a legend in the bottom right corner indicating five ranges: 0-100 m (lightest green), 100-200 m (light green), 200-500 m (medium green), 500-1000 m (light brown), and 1500-2000 m (dark brown). Major cities are marked with black dots and labeled, including Zagreb, Rijeka, Zadar, Šibenik, Split, Makarska, Dubrovnik, and Pula. The map also shows the coastline, major rivers like the Sava, Drava, and Neretva, and the surrounding sea. Neighboring countries and regions are labeled: Slovenija to the northwest, Mađarska to the north, Srbija to the northeast, Bosna i Hercegovina to the east, and Crna Gora to the southeast. A scale bar at the bottom left indicates a distance of 100 km. A legend in the bottom right corner defines the symbols for national parks (yellow), natural parks (pink), and strict reserves (blue dots).

GEOGRAFIJA HRVATSKE

Sl. 1 Ljuti krš Rožanskih kukova na Velebitu

Unutrašnji Dinaridi odvajaju gorsku Hrvatsku od peripanonskoga prostora, nešto su niži, zaobljeniji i bogatiji tлом, a u njihovoj petrografskoj osnovi prevladava dolomit pa se i gusta šumska vegetacija ondje češće pojavljuje (prekriveni, zeleni krš) – npr. prijelazni prostori Banovine, Korduna i Ogulinsko-plašćanske udoline. Čitav planinski sustav Dinarida nazvan je po planini Dinari na kojoj se nalazi i najviši vrh Hrvatske Dinara (1831 m). Dinaridi imaju jasan smjer pružanja od sjeverozapada prema jugoistoku pa se može razabrati da postoji paralelizam u pružanju dominantnih reljefnih oblika (planinskih hrptova, polja u kršu te većega dijela obale i otoka). S obzirom na nadmorsku visinu najviših planina riječ je o najizdignutijem dijelu Hrvatske, ujedno i s najvećom vertikalnom reljefnom raščlanjenošću, pa je glavnina prostora smještena na nadmorskim visinama između 500 i 1000 m. Na prostoru gorske Hrvatske izdvajaju se dvije regionalne cjeline. Gorski kotar na sjeverozapadu – izrazito visokoplaninsko područje pokriveno gustim šumama, te Lika – prostrana krška zavala na jugoistoku. Među mnogobrojnim planinama gorske Hrvatske visinom se, osim spomenute Dinare, ističu i Velebit – najduža (gotovo 200 km) i po mnogima najimpresivnija hrvatska planina, Lička Plješivica, Bjelolasica, Risnjak, Snježnik itd. (→ Tablica 2).

Tablica 2 Najviše planine u Hrvatskoj

Planina	Vrh	Nadmorska visina (m)
Dinara	Dinara	1831
Biokovo	Sveti Jure	1762
Velebit	Vaganski vrh	1757
Troglav	Velika divjakuša	1708
Lička Plješivica	Ozeblin	1657
Kremen	Kremen	1590
Bjelolasica	Kula	1534
Risnjak	Veliki Risnjak	1528
Svilaja	Svilaja	1508
Snježnik	Snježnik	1506

Izvor: Opačić, V. J. (ur.) 2012. *Veliki atlas Hrvatske*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Osim planinskim uzvišenjima, mozaična reljefna struktura definirana je i duboko usječenim riječnim dolinama, ponegdje i kanjonskih obilježja (npr. Kupa, Čabranka, Mrežnica, Dobra, Korana, Una), kotlinama, zavalama te poljima u kršu (agrarno najvrednijim prostorima), poput Ličkoga polja, Gackoga polja i Krbavskoga polja (→ sl. 2).

Sl. 2 Lapačko polje, tipičan primjer polja u kršu u gorskoj Hrvatskoj

Jedno od najmarkantnijih reljefnih obilježja **primorske Hrvatske** jest karbonatna geološka građa, nastavak vanjskih Dinarida iz gorske Hrvatske, s većom zastupljenošću vodopropusnoga vapnenca, što bitno utječe na manjak obradivih površina, a paralelno s time i raspored naseljenosti. U obalnome zaleđu poljoprivredno najvrednije površine koncentrirane su u flišnim zonama (npr. unutrašnja Istra, Vinodol, Ravni kotari, Kaštela, Konavle) te prostranim poljima u kršu, poput Imotskoga polja, Sinjskoga polja, Petrovoga polja i Vrgoračkoga polja. Hrvatska obala u većem je dijelu strma i teže pristupačna jer su se planinski hrptovi, primjerice Učke, Velebita, Kozjaka, Mosora i Biokova, uzdignuli u njezinoj neposrednoj blizini. Najprostraniji segmenti niske obale, oduvijek pogodniji za naseljavanje, karakteristični su za zapadnu obalu Istre, obalu sjeverne Dalmacije (npr. između Zadra i Šibenika) te za donjoneretvanski kraj u kojemu je rijeka Neretva formirala najveću deltu u Hrvatskoj i gdje je danas intenzivno obrađivano poljoprivredno zemljište. Palagruški podmorski prag Jadransku zavalu dijeli na dvije veće cjeline: sjeverozapadnu koja je plića te jugoistočnu koja je znatno dublja. Reljefne strukture na obali paralelno se nastavljaju i u otočnome prostoru Hrvatske (→ Tablica 3). To je takozvani dalmatinski tip obale koji karakterizira paralelizam obalnih i otočnih reljefnih oblika. U njihovu petrgrafskom sastavu dominiraju vapnenci od kojih su građena otočna uzvišenja, takozvana vapnenačka bila (najviši otok jest Brač s vrhom Vidovom gorom, 780 m) te razmjerno rijetke, plodne flišne udoline u kojima je smještena većina polja.

Tablica 3 Najveći otoci u Hrvatskoj

Otok	Površina (km ²)
Krk	405,78
Cres	405,78
Brač	394,57
Hvar	299,66
Pag	284,56
Korčula	276,03
Dugi otok	114,44
Mljet	100,41
Rab	90,84
Vis	90,26

Izvor: *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

Klima i vegetacija

Klimatska obilježja Hrvatske rezultat su geografskoga smještaja Hrvatske u središtu umjerenih geografskih širina na sjevernoj hemisferi, maritimnih utjecaja sa zapada (relativna blizina Atlantika), smještaja uz toplo, plitko i duboko uvučeno Jadransko more, rubno more zatvorenoga Sredozemnog mora, relativna blizina kopnenih prostranstava Euroazije na sjeveru i sjeveroistoku i Afrike na jugu te mikroklimatskih faktora među kojima su najvažnija pružanja reljefnih cjelina i oblika.

U uskoj su vezi s klimom i vegetacijska obilježja Hrvatske. Naime, na svojstva prirodnoga biljnog pokrova, uz pedološka obilježja, ključan utjecaj imaju klimatske karakteristike na koje su se biljne zajednice u klimatskim područjima morale prilagoditi. Generalno, zbog kontaktnoga položaja između više europskih prirodnih makroregija, Hrvatsku karakterizira velika raznolikost vegetacije, baš kao i veliki biodiverzitet (brojnost biljnih vrsta). Tako u Hrvatskoj raste čak oko 4500 različitih biljnih vrsta (Bertić i dr. 2001: 237). Gotovo 40 % površine Hrvatske prekriveno je bjelogoričnim i crnogoričnim šumama koje su jedno od najvećih prirodnih bogatstava zemlje. Hrvatske šume obiluju životinjskim vrstama među kojima valja izdvojiti one najmarkantnije, primjerice smeđega medvjeda, vuka, divlju svinju, lisicu, risa, jelena, srnu itd.

U **panonsko-peripanonskoj (nizinskoj)** Hrvatskoj prevladava umjereno topla vlažna klima s toplim ljetom. Srednje siječanske temperature zraka kreću se između -2°C i 0°C , dok srpanjske variraju između 18°C i 22°C . Veće temperaturne razlike između najhladnijega (siječanj) i najtoplijega (srpanj) mjeseca u godini karakteristične su za istočni dio te regije (Slavonija i Baranja) zbog izraženije kontinentalnosti. Srednja godišnja količina padalina, također zbog kontinentalnosti, smanjuje se od zapada prema istoku panonsko-peripanonskoga prostora, a za čitavu panonsko-peripanonsku regiju Hrvatske karakterističan je ljetni maksimum količine padalina. Zimi se u ovome prostoru snijeg u prosjeku zadržava 25 do 40 dana. U panonsko-peripanonskoj Hrvatskoj glavna vegetacijska zajednica jest šuma hrasta kitnjaka i običnoga graba koja u višim dijelovima sredogorja prelazi u šumu bukve, a iznad 750 m u miješane šume bukve i jele. Za naplavne riječne nizine karakteristična je šuma hrasta lužnjaka – ponajprije u Slavoniji (iznimno vrijedno drvo za drvnu industriju) – kao i šumske zajednice vrbe, topole i johe.

U **gorskoj Hrvatskoj** glavni klimatski modifikator jest veća nadmorska visina, pa su stoga i temperature zraka nešto niže nego u panonsko-peripa-

nonskoj (nizinskoj) Hrvatskoj i primorskoj Hrvatskoj. Zbog orografskoga efekta, tj. zaustavljanja znatnih količina vlažnih zračnih masa koje pristižu uglavnom sa zapada, u planinskim područjima Dinarida količine padalina osjetno su veće nego u ostalim dijelovima Hrvatske (ponegdje i do 3000 mm), a glavčina padalina padne zimi. Snježni se pokrivač ondje zadržava između 50 i 60 dana u kotlinama, a u najvišim planinskim predjelima može se zadržati i 180 dana u godini (→ sl. 3).

Sl. 3 Zima u Gorskom kotaru

Prevladava umjereno topla vlažna klima s toplim ljetom, a u najvišim dijelovima planina snježno-šumska klima. Srednje siječanske temperature zraka kreću se između -4°C i -2°C , dok su srpanjske u rasponu između 15°C i 20°C . U gorskoj Hrvatskoj zbog velike količine padalina i ispranih, kiselih tala najbolje uspijevaju šume (osobito u Gorskom kotaru). One su najčešće raspoređene u pojaseve s obzirom na nadmorsku visinu i ekspoziciju padine. Najzastupljenija vegetacijska zajednica u nižim predjelima jest šuma bukve, koja s povećanjem nadmorske visine iznad 750 m prelazi u miješane šume bukve i jele, a potom iznad 1000 m do 1200 m u čiste crnogorične šume. Vršne dijelove planinskoga prostora prekrivaju planinski pašnjaci i klekovina bora.

Blizina mora, odnosno izloženost njemu, glavni je pak klimatski modifikator u **primorskoj Hrvatskoj**. More se, u odnosu na kopno, sporije zagrijava, ali i sporije hladi, što je glavni razlog osjetno viših srednjih zimskih temperatura u usporedbi s kontinentalnim dijelovima Hrvatske. Na otocima i razmjerno uskome obalnom prostoru Dalmacije prevladava tipična mediteranska klima s vrućim i suhim ljetom, dok je unutrašnjost Dalmacije, kao i čitav prostor Istre i Kvarnera, pod dominantnim utjecajem umjereno tople vlažne klime s vrućim ljetom. Mediteranska klima razlikuje se od submediteranske ponajprije po izraženoj ljetnoj suši i znatno blažim zimama. Srednje siječanske temperature zraka variraju između 4 °C i 9 °C, dok se srpanjske kreću od 22 °C do 27 °C. Najveću količinu padalina prostor primorske Hrvatske prima zimi, kada je izražena i vjetrovitost. Dva su najjača vjetra **bura** (hladan i suh vjetar koji najčešće donosi stabilno i vedro vrijeme, puše s kopna preko planinskih prijevoja na more, često otežavajući odvijanje prometa) i **jugo** (topao i vlažan vjetar koji najčešće donosi nestabilno, kišovito vrijeme; puše s mora na kopno). U primorskoj Hrvatskoj, pogotovo u Dalmaciji, u prostoru prave mediteranske klime, biljne su se vrste morale prilagoditi ljetnoj suši. Drugi važan čimbenik koji je utjecao na današnja vegetacijska obilježja jest znatan antropogeni utjecaj tijekom prošlosti, zbog kojega je i inicijalno rjeđa, prirodna vegetacija (npr. šuma hrasta crnike te primorskoga bora i čempresa) uglavnom reducirana na vrlo uska područja, pa danas u većemu dijelu te regije prevladava sekundarna vegetacija grmolike zimzelene sredozemne makije i gariga koja je mjestimice pretvorena u goli kamenjar na kršu. U prostoru submediteranske klime tipičnu prirodnu vegetaciju čini šuma hrasta medunca i bijeloga te crnoga graba, stoljetnim čovjekovim utjecajem radi dobivanja obradivih površina također znatno degradirana i često pretvorena u šikaru.

Jadransko more i vode na kopnu

Prostrano jadransko pročelje jedno je od najvažnijih obilježja geografskoga položaja Hrvatske uopće. Razvedena linija obale, kao i brojnih otoka, razlog je što Hrvatskoj pripadaju gotovo tri četvrtine ukupne dužine obala Jadranskoga mora (→ sl. 4).

Jadransko more jest rubno more zatvorenoga Sredozemnog mora, od-

Sl. 4 Razvedena obala otoka Mljeta

nosno, ne računajući Crno more, njegov najjuvčeni zaljev u europsko kopno. Iz navedenoga proizlazi njegova velika važnost u pomorstvu pa se Hrvatska s pravom smatra ne samo državom s izlazom na more već i državom tradicionalne pomorske orijentacije. Jadransko more spada u red manjih i plićih mora. Čak 75 % njegove površine pliće je od 200 m, a njegova najveća dubina od 1233 m nalazi se u jugoistočnome dijelu, izvan hrvatskoga teritorijalnoga mora. Zbog smještaja u sjevernim umjerenim geografskim širinama, fizička, kemijska i biološka svojstva Jadranskoga mora umjerenih su vrijednosti, što je velika prednost za pomorstvo, ribarstvo te pogotovo za turizam. Jadransko je more u Hrvatskoj jedan od ekološki najočuvanijih dijelova Sredozemlja uopće, čemu pogoduje i povoljan smjer dominantne morske struje u Jadranu koja prema sjeveru teče uz manje onečišćenu istočnu obalu, dok se u Sredozemno more vraća uza zapadnu, zbog snažne industrije više onečišćenu talijansku obalu. Jadransko more spada u red toplih mora. Zimi se ne leđi, što je povoljno za pomorski promet, dok ljetna temperatura površinskoga sloja morske vode omogućuje četiri mjeseca kupališne sezone u Istri i na Kvarneru te čak pet mjeseci u Dalmaciji. Jadransko more odlikuje se velikom prozirnošću (do čak 56 m), modrinom, malom valovitošću te malom amplitudom plime i oseke, što uvelike pogoduje i pomorstvu i turizmu. Izražen salinitet (oko 38 ‰) sljedeće je važno obilježje Jadrana. U usporedbi s oceanskim prostranstvima, osobito onima u višim geografskim širinama, Jadransko more, baš kao i Sredozemno more u cjelini, nešto je siromašnije biomasom ribljega fonda, ali se s druge strane odlikuje razmjerno velikim brojem biljnih i životinjskih vrsta koje u njemu žive.

Rijeke u Hrvatskoj pripadaju dvama sljevivima – crnomorskomu, koji odvodnjava 62 % zemlje, te jadranskomu koji obuhvaća 38 % površine. Razvodnica sljevova proteže se planinskim sustavom Dinarida. U panonsko-peripanonskoj (nizinskoj) Hrvatskoj rijeke karakterizira površinsko otjecanje, dok se kod tekućica u primorskoj i gorskoj Hrvatskoj zbog vodopropusne karbonatne osnove često pojavljuje kombinacija površinskoga i podzemnoga otjecanja pa su mnoge tamošnje rijeke dijelom svoga toka ponornice (npr. Lika, Gacka, Krba, Pazinčica, Ombla) koje se u Jadransko more, primjerice u Velebitskome kanalu, ulijevaju vruljama, tj. podmorskim izvorima slatke vode. Najduže i vodom najbogatije hrvatske rijeke pripadaju crnomorskomu slijevu, dok su rijeke jadranskoga slijeva znatno kraće i s manjim brojem pritoka (→ Tablica 4).

Tablica 4 Najdulje rijeke u Hrvatskoj

Rijeka	Duljina u Hrvatskoj (km)	Ukupna duljina (km)	Utječe u
Dunav	188	2857	Crno more
Sava	562	945	Dunav
Drava	505	707	Dunav
Mura	53	438	Dravu
Kupa	296	296	Savu
Neretva	20	225	Jadransko more
Una	120	212	Savu
Bosut	151	186	Savu
Korana	134	134	Kupu
Bednja	133	133	Dravu

Izvor: *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

Hidrografska mreža stoga je znatno razgranatija u panonsko-peripanon-skoj Hrvatskoj, što je, uz manje oscilacije vodostaja te manjega pada, razlog njihove veće plovnosti (Dunav cijelom dužinom u Hrvatskoj, Sava do Siska, Drava do Donjega Miholjca) u usporedbi s rijekama u primorskoj Hrvatskoj. Sve hrvatske rijeke, osim Drave, vodom se napajaju iz kiše pa ih se može svrstati u rijeke kišnoga riječnog režima s najvećim protokom u proljeće i u jesen. Zbog gornjega toka u alpskome području u kojemu se snijeg duže zadržava, rijeka Drava odlikuje se kišno-snježnim režimom s maksimalnim protokom u kasno proljeće i ljeto. Drava (zbog konstantnoga protoka tijekom godine), kao i neke rijeke jadranskoga slijeva, primjerice Cetina (zbog izraženoga pada), važne su i za hidroenergetsko iskorištavanje, a rijeke primorske Hrvatske koje su usjekle duboke, slikovite kanjone u krškome prostoru u novije vrijeme koriste se i za turističke aktivnosti (rafting). Čistoća riječne vode i velik broj izvora, osobito u gorskoj Hrvatskoj, razlog su što je voda jedan od najvažnijih hrvatskih strateških resursa čija će se važnost vjerojatno povećati u budućnosti.

Jezera se pojavljuju u svim dijelovima Hrvatske. Prirodna su jezera po postanku riječna, krška i sedrena, dok su umjetna (akumulacijska) jezera nastala radi gospodarske namjene (npr. radi iskorištavanja hidroenergetskoga

potencijala rijeka, vodoopskrbe ili, pak, vađenja građevinskoga materijala pri čemu bi nastala udubljenja ispunila voda temeljnica). Površinom su hrvatska jezera uglavnom malena, a najveća prirodna jezera nalaze se u primorskoj Hrvatskoj (→ Tablica 5).

Tablica 5 Najveća jezera u Hrvatskoj

Jezero*	Površina (km ²)	Dubina (m)
Vransko jezero (kod Biograda)	30,7	4
Dubravsko jezero (na Dravi)	17,1	14
Peručko jezero (na Cetini)	13,0	64
Prokljansko (Prukljansko) jezero	11,1	25
Varaždinsko jezero (na Dravi)	10,5	14
Vransko jezero (na Cresu)	5,8	74
Krušćičko jezero	3,9	–
Kopačevsko jezero	1,5 – 3,5	–
Borovik	2,5	7
Lokvarsko jezero	2,1	40

Izvor: *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

* Imena umjetnih jezera napisana su kurzivom.

Od ostalih prirodnih jezera valja nabrojiti ona koja su zbog privlačnosti i ekološke očuvanosti važna kao dio prirodne baštine, poput šesnaest protočnih Plitvičkih jezera iz kojih izvire rijeka Korana, sedam Baćinskih jezera u donjo-neretvanskome kraju, Crvenoga i Modroga jezera u blizini grada Imotskoga te Visovačkoga jezera na rijeci Krki. Najveća močvarna područja, važna zbog velike bioraznolikosti kako biljnoga, tako i životinjskoga svijeta (ihtiofauna, ornitofauna), nalaze se u panonsko-peripanonskoj Hrvatskoj u poplavnim nizinama Save i Lonje (Lonjsko polje) te na utoku Drave u Dunav (Kopački rit). U primorskoj su Hrvatskoj najprostranija močvarna područja Vransko jezero kod Biograda te nemeliorirani dijelovi delte Neretve (npr. jezero Kutli).

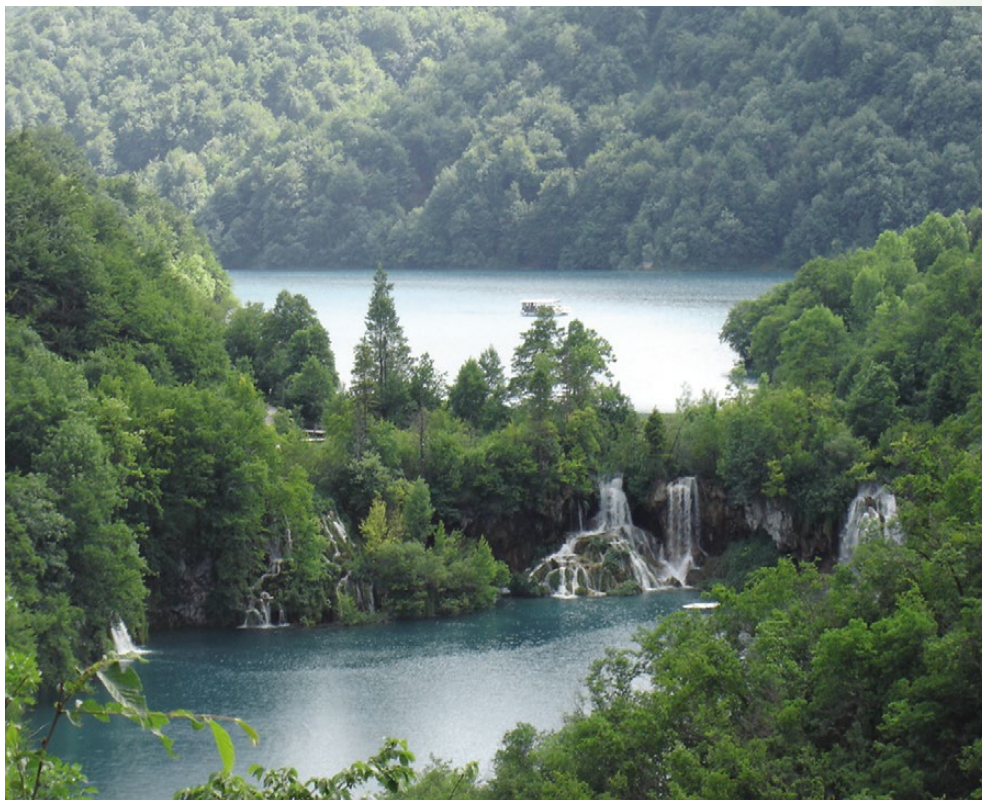
Zaštićena područja

S obzirom na svoju malu ukupnu površinu Hrvatska je proglasila razmjerno mnogo zaštićenih područja, tipičnih primjera vrijednih očuvanih ili neznatno izmijenjenih prirodnih ekosustava (nacionalni parkovi), odnosno

djelomično kultiviranih pejzaža (parkovi prirode). Brojnost i raznolikost prirodnih vrijednosti Hrvatske ponajbolje se ogleda u činjenici da se pod nekom od kategorija zaštite nalazi 8,2 % nacionalnoga teritorija, od čega čak 90 % otpada na 8 nacionalnih parkova (→ Tablica 6) i 11 parkova prirode (→ Tablica 7), koji su ujedno i najposjećenija hrvatska zaštićena područja (→ Karta 2).

Kategorijom strogoga rezervata, najstrožom kategorijom zaštite prirode u Hrvatskoj koja se proglašava za područja u kojima je zabranjena svaka ljudska aktivnost, zaštićene su Bijele i Samarske stijene na Velikoj Kapeli te Hajdučki i Rožanski kukovi u sjevernome dijelu Velebita. U njima se nalazi i špiljski sustav Lukina jama – Trojama dubine 1421 m, jedan od najdubljih u Europi. Dio hrvatskih zaštićenih područja kao vrijednu prirodnu baštinu prepoznao je i UNESCO pa su tako Plitvička jezera, najstariji hrvatski nacionalni park (proglašen 1949. godine) (→ sl. 5), uvrštena na popis svjetske prirodne baštine, planina Velebit u cijelosti je proglašena UNESCO-ovim rezervatom biosfere dok je lokalitet Rupnica u parku prirode Papuk uvršten na UNESCO-ovu listu geoparkova među svjetski poznate lokalitete geobaštine.

Sl. 5 Plitvička jezera, jedan od najljepših primjera krške hidrografije na svijetu

Tablica 6 Nacionalni parkovi u Hrvatskoj
– godina osnutka, površina i osnovne značajke

Nacionalni park	Godina osnutka	Površina (km ²)	Osnovne značajke
Plitvička jezera	1949.	296,3	Fenomen krške hidrografije; 16 jezera s brojnim sedrenim slapištima. Očuvane šume, bogata fauna (mrki medvjed). Na UNESCO-ovoj listi svjetske prirodne baštine od 1979. godine.
Paklenica	1949.	95,1	Geomorfološke i vegetacijske osobitosti – duboki kanjoni Velike i Male Paklenice; autohtone šume crnog bora i više tipova bukove šume. Očuvana flora i fauna.
Risnjak	1953.	63,4	Pravilan, vertikalni raspored glavnih šumskih zajednica Gorskoga kotara. Ponikve; raznolik biljni i životinjski svijet. Izvor rijeke Kupe.
Mljet	1960.	52,9	Specifična obalna razvedenost s Velikom (otočić sv. Marije s benediktinskim samostanom) i Malim jezerom (potopljene krške depresije); šume alepskog bora i hrasta crnike. Bogata kulturna baština. Podmorje.
Kornati	1980.	215,7	Najrazvedenija otočna skupina Sredozemlja. Bogatstvo i raznovrsnost živoga svijeta mora i podmorja.
Brijuni	1983.	34,0	Autohtona sredozemna zajednica hrasta crnike na 14 otoka. Pejzažni parkovi s interpoliranom vegetacijom, živi svijet u okolnome moru te bogata kulturna baština iz rimskoga i bizantskoga razdoblja.
Krka	1985.	110,6	Primjer kanjona rijeke u kršu sa sedrenim slapištima (Skradinski buk, Roški slap); dijelom ujezerena. Kulturna baština (franjevački samostan na otoku Visovcu, manastir sv. Arhandela, srednjovjekovne gradine).
Sjeverni Velebit	1999.	11,6	U pejzažnome, geomorfološkom i botaničko-šumarskom pogledu najbogatije područje Velebita. Uključuje strogi rezervat Hajdučki i Rožanski kukovi. Raznolika flora i fauna.
ukupno		879,6	

Izvor: Podaci Zavoda za zaštitu prirode Republike Hrvatske. Zagreb, 2014.

Tablica 7 Parkovi prirode u Hrvatskoj
– godine osnutka, površina i osnovne značajke

Park prirode	Godina osnutka	Površina (km ²)	Osnovne značajke
Kopački rit	1967.	231,4	Područje poplavnih šuma uz Dravu i Dunav. Bogat biljni i životinjski svijet močvarnoga ekosustava.
Velebit	1981.	2035,5	Reljefno i vegetacijski najvažnija planina Hrvatske. Proglašen rezervatom biosfere 1978. Nacionalni parkovi Sjeverni Velebit i Paklenica, strogi rezervat Hajdučki i Rožanski kukovi.
Biokovo	1981.	193,3	Atraktivni krški geomorfološki oblici, bogatstvo biljnih i životinjskih vrsta.
Medvednica	1981.	179,4	Dobro očuvane šumske zajednice – 8 šumskih rezervata; rekreacijska zona Zagreba.
Telašćica	1988.	70,0	Uvala duga 8 km koja se usijeca u južni dio Dugoga otoka; vapnenački strnci na pučinskoj, zapadnoj strani (visina do 180 m).
Lonjsko polje	1990.	511,3	Jedno od najvećih poplavnih područja Europe (uz rijeke Savu i Lonju). Bogat biljni i životinjski svijet (žličarke, rode). Zanimljiva arhitektura posavskih seoskih drvenih kuća.
Učka	1999.	160,5	Specifičnosti u geomorfološke, klimatske i vegetacijske pogledu. Bujna šumska vegetacija u pojasevima od mora do vrha.
Papuk	1999.	343,1	Najprostranija gora Slavinskoga gorja; očuvana šumska vegetacija. Geopark Rupnica.
Žumberak – Samoborsko gorje	1999.	342,4	Florističko bogatstvo livada i pašnjaka. Napuštena naselja – fosiliziran agrarni pejzaž. Bogata šumska vegetacija.
Vransko jezero	1999.	57,5	Najveće prirodno jezero u Hrvatskoj. Ostaci prirodne močvare s karakterističnom vegetacijom u potopljenome polju u kršu. Brojne vrste ptica i riba.
Lastovsko otočje	2006.	195,7	Šume alepskoga bora i hrasta crnike. Tradicijska arhitektura. Arheološki lokaliteti na kopnu i u podmorju. Očuvan biljni i životinjski svijet. Razvedena obala.
ukupno		4320,1	

Izvor: Podaci Zavoda za zaštitu prirode Republike Hrvatske. Zagreb, 2014.

Stanovništvo i naseljenost

Demografska kretanja i strukture

Prvi popis stanovništva koji je obuhvatio cijeli prostor današnje Hrvatske proveden je još 1857. u vrijeme Habsburške Monarhije. Od tada do danas popisi stanovništva provode se u pravilu svakih deset godina. Posljednjim popisom stanovništva 2011. godine u Hrvatskoj je popisano 4 284 889 stanovnika. Premda se u posljednjih 150 godina broj stanovnika Hrvatske udvostručio, što je manji porast u usporedbi s razvijenijim europskim zemljama, njegov je razvoj zbog burnih društveno-gospodarskih događaja bio vrlo turbulentan (→ Tablica 8).

Tablica 8 Broj stanovnika Republike Hrvatske, indeks promjene i gustoća stanovništva 1857. – 2011. godine

Godina popisa	Broj stanovnika	Indeks promjene (1857. = 100)	Gustoća stanovništva (broj stanovnika/km ²)
1857.	2 181 499	100,0	39
1869.	2 398 292	109,9	42
1880.	2 506 228	114,9	44
1890.	2 854 558	130,9	51
1900.	3 161 456	144,9	56
1910.	3 460 584	158,7	61
1921.	3 443 375	157,8	61
1931.	3 785 455	173,5	67
1948.	3 779 858	173,2	67
1953.	3 936 022	180,4	70
1961.	4 159 696	190,7	74
1971.	4 426 221	203,0	78
1981.	4 601 469	210,9	81
1991.	4 784 265	219,3	85
2001.	4 437 460	203,4	78
2011.	4 284 889	196,4	76

Izvori: Podaci Državne geodetske uprave, Zagreb, 2014.
Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

Na popisno kretanje stanovništva, kao i na demografske strukture, snažno su utjecala tri rata koja su se u zadnjih sto godina vodila na tlu Hrvatske – Prvi svjetski rat (1914. – 1918.), Drugi svjetski rat (1941. – 1945.) te Domovinski rat (1991. – 1995.) (→ *povijest*, str. 73–84). U uvjetima visokoga nataliteta u relativno mirnijem razdoblju 19. stoljeća stanovništvo se konstantno povećavalo. Ipak, zbog početka emigracije u prekomorske zemlje (Sjeverna i Južna Amerika) do koje je došlo uslijed, primjerice, agrarne prenaseljenosti dijelova Hrvatske, prezaduženosti seljaka i vinogradarske bolesti, porast broja stanovnika bio je nešto sporiji nego u razvijenijim zemljama Europe. U prvoj polovici 20. stoljeća Hrvatska bilježi i dalje visoke stope nataliteta. Mortalitet se smanjuje zbog poboljšanih životnih prilika i dostupnije medicinske skrbi, što utječe na produljenje trajanja života pa je prirodna promjena (tada prirodni prirast) naglašeno pozitivna. Međutim, izravni i neizravni utjecaji Prvoga svjetskog rata, kao i sve jače iseljavanje stanovništva iz primorske Hrvatske (osobito s otoka) i gorske Hrvatske u prekomorske zemlje, npr. za vrijeme Velike ekonomske krize (1929. – 1933.), donekle je smanjilo ukupan porast broja stanovnika. Porast ukupne populacije nastavio se i nakon Drugoga svjetskog rata u razdoblju socijalističke Jugoslavije (→ *povijest*, str. 85). Snažni procesi industrijalizacije i urbanizacije utjecali su na ubranu deagrarizaciju i deruralizaciju te hrvatski gradovi počinju brzo rasti, ponajprije Zagreb i Split. Paralelno s jačim preseljavanjem u gradove hrvatskom se stanovništvu počinje smanjivati natalitet (od 1960-ih), što je posljedica poprimanja gradskih reproduktivnih obrazaca s manjim brojem djece u obitelji. Ukupno stanovništvo počinje starjeti pa se istovremeno povećava mortalitet koji je početkom 1990-ih prvi put postao veći od nataliteta, zbog čega Hrvatska počinje bilježiti negativnu prirodnu promjenu stanovništva, odnosno prirodni pad. I u drugoj polovici 20. stoljeća Hrvatska bilježi negativnu migracijsku bilancu jer više njezinih stanovnika emigrira iz zemlje, negoli imigrira. Vanjske migracije nakon Drugoga svjetskog rata bile su uvjetovane i političkim (ne)prilikama (iseljavanje pripadnika poraženih snaga i naroda u Drugome svjetskom ratu, npr. Nijemaca i Talijana, ali i dijela poklonika ustaškoga režima, i to u prekomorske zemlje – SAD, Kanadu, Argentinu, Čile, Australiju i Novi Zeland te nešto manje u europske države), ali su ekonomski razlozi bili još naglašeniji (odlasci na „privremeni rad”, uglavnom muškoga, slabije obrazovanoga stanovništva ponajviše iz tzv. „pasivnih krajeva” – npr. Dalmatinske zagore i Like – u zemlje zapadne Europe, prije svega u Njemačku, Austriju, Švicarsku, Švedsku, Francusku, Italiju, zemlje Beneluksa itd.). Ipak, sve do 1991. godine ukupan se broj stanovništva u Hrvatskoj povećao. Nakon toga slijedi razdoblje demografskoga pada koje

traje do danas. Na smanjenje ukupnoga broja stanovnika utjecalo je više razloga od kojih su najvažniji izravni i neizravni utjecaji Domovinskoga rata (→ *povijest*, str. 92), teškoće u gospodarskoj tranziciji iz centralističko-planskoga, socijalističkoga sustava u kapitalistički sustav slobodnoga tržišta pri čemu je izgubljeno mnogo radnih mjesta, što je znatno smanjilo životni standard, te sve naglašeniji odljev mozгова koji zahvaća mlado, obrazovano stanovništvo koje u sve većemu broju odlazi u razvijenije države Europe te u SAD, Kanadu i Australiju. Nažalost, ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, uz istodobnu društveno-gospodarsku krizu u koju je Hrvatska zapala, intenzitet odljeva mozgov, ali i slabije kvalificirane radne snage dodatno se povećava. Prilikom interpretacije podataka popisne statistike valja voditi računa i o metodologiji popisivanja. Naime, 2001. i 2011. godine popisano je prisutno stanovništvo, dok je u prijašnjim popisima popisano prijavljeno stanovništvo, pa stoga i u različitoj metodologiji popisivanja leži jedan od razloga smanjenja broja stanovnika 2001., odnosno 2011. godine.

Nacionalni sastav stanovništva Hrvatske ukazuje na izrazitu homogenost. Naime, prema posljednjem popisu stanovništva 2011. godine čak 90,4 % ukupne populacije izjasnilo se kao Hrvati. U svim hrvatskim županijama (→ Karta 3) (→ *politika*, str. 126) Hrvati čine apsolutnu većinu stanovništva. Udio Hrvata manji je od 80 % jedino u Vukovarsko-srijemskoj županiji (79,2 % Hrvata; 15,5 % Srba) te u Istarskoj županiji (68,3 % Hrvata; 12,1 % regionalno opredijeljenih).

Osim u matičnoj državi, Hrvati u većem ili manjem broju žive i u drugim zemljama Europe i svijeta. U Bosni i Hercegovini Hrvati su jedan od tri konstitutivna naroda, a najviše ih živi u zapadnoj Hercegovini. Od ostalih europskih država u kojima žive Hrvati kao autohtona manjina valja istaknuti Austriju (gradišćanski Hrvati u pokrajini Gradišće), Mađarsku (pogotovo u južnome dijelu duž granice s Hrvatskom), Srbiju (najviše u Srijemu i Bačkoj u pokrajini Vojvodini), Crnu Goru (u Boki kotorskoj), Rumunjsku itd. Zbog nepovoljnih socio-ekonomskih prilika u domovini oko 2 – 3 milijuna Hrvata i njihovih potomaka danas živi u europskim (Njemačka, Austrija, Švicarska, Francuska, Švedska, Italija itd.) i izvan europskim državama (SAD, Kanada, Argentina, Čile, Australija, Novi Zeland itd.).

U Hrvatskoj su od nacionalnih manjina najzastupljeniji Srbi (4,4 % 2011. godine). Srbi su autohtona manjina u Hrvatskoj, a korijeni njihove prisutnosti u Hrvatskoj sežu još u 16. stoljeće od kada ih se znatan broj doselio s istoka u bijegu pred osmanskom opasnošću, ponajviše na prostor nekadašnje Vojne krajine (Banovina, Kordun, Lika, dijelovi Dalmatinske zagore, dijelovi istočne i zapadne Slavonije). Dio srpskoga stanovništva u Hrvatsku se do-

Karta 3 Županije i županijska središta Republike Hrvatske

selio i tijekom 20. stoljeća u razdoblju Jugoslavije. Za vrijeme i neposredno nakon Domovinskoga rata dio Srba stradao je u ratnim okolnostima, a znatan ih se broj i iselio iz Hrvatske ($\rightarrow$ *povijest*, str. 95). Nakon smirivanja ratnih i poratnih prilika dio iseljenoga srpskog stanovništva vratio se u Hrvatsku.

Od ostalih nacionalnih manjina valja istaknuti: Bošnjake (0,7 % 2011. godine; pretežno žive u gradovima u koje su se, privučeni boljim radnim uvjetima i mogućnošću zaposlenja, doselili iz susjedne Bosne i Hercegovine tijekom perioda socijalističke Jugoslavije), Talijane (0,4 %; uglavnom u Istri, Rijeci te u zapadnoj Slavoniji), Albance (0,4 %), Mađare (0,3 %; ponajviše u Baranji, istočnoj Slavoniji, kao i duž granice s Mađarskom), Slovence (0,3 %), Rome, Čehe, Slovence itd. Prava nacionalnih manjina u Hrvatskoj definirana su ustavnim zakonima u skladu s europskim standardima ljudskih i manjinskih prava i sloboda.

Vjerski se sastav stanovništva Hrvatske gotovo u cijelosti podudara s nacionalnim. Zbog stoljetne pripadnosti velike većine Hrvata rimokatoličkoj vjeri glavninu stanovništva čine rimokatolici (86,3 % 2011. godine). Pravoslavci (ponajviše Srbi, ali i Crnogorci i Makedonci) čine 4,4 % stanovništva, muslimani (Bošnjaci i dio Albanaca) 1,5 %, protestanti 0,3 % itd. Na ostale vjere, kao i na agnostike, ateiste i vjerski neizjašnjene otpada 7,5 % stanovništva Hrvatske 2011. godine.

Biološki sastav stanovništva jasno ukazuje na uznapredovali proces demografskoga starenja ili senilizacije populacije. Prema podacima posljednjega popisa stanovništva udio mladoga stanovništva (do 20 godina starosti) iznosio je 20,9 %, zreloga (20 – 59 godina) 55,0 %, a staroga (60 i više godina) 24,1 %. Dobna struktura znatno je nepovoljnija u velikoj većini hrvatskih sela, ponajprije u gorskoj Hrvatskoj, Banovini, Kordunu, Dalmatinskoj zagori, velikoj većini otoka i sl. zbog dugotrajne emigracije mladoga stanovništva prema gradovima u potrazi za boljim uvjetima za život. Sve veći izazov predstavlja i starenje stanovništva u radnome kontingentu uz istovremeno iseljavanje školovanoga mladog stanovništva u razvijenije europske i prekomorske zemlje. Zbog sve naglašenijega starenja stanovništva očigledna je sve veća prevlast žena u spolnoj strukturi ukupne populacije (51,8 % 2011. godine) zbog nešto dužega životnoga vijeka. Na feminizaciju u populaciji utjecala su i tri rata kroz koja je Hrvatska prošla u 20. stoljeću jer u ratovima tradicionalno jače stradava mlađe muško stanovništvo.

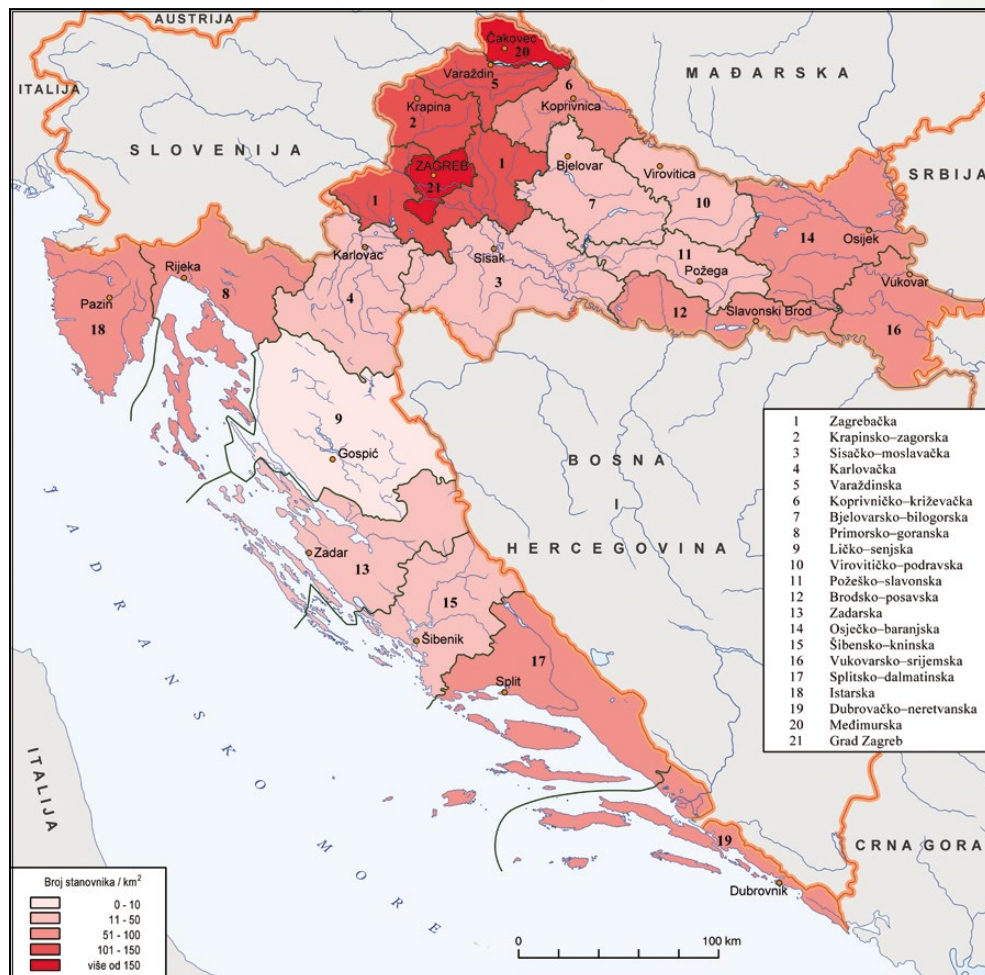
Naseljenost

Opća gustoća naseljenosti 2011. godine iznosila je 76 stanovnika na km², čime se Hrvatska može svrstati u srednje naseljene europske zemlje. Ipak, osnovno obilježje naseljenosti Hrvatske jesu velike regionalne razlike. Na današnji prostorni razmještaj stanovništva utjecalo je mnogo faktora od kojih su najvažniji: distribucija obradivih poljoprivrednih površina, razvoj gradova, prostorni razmještaj industrije, jačanje procesa litoralizacije s kojim je povezan razvoj lučko-industrijskih funkcija, kao i masovnog turizma u priobalju, ali i brojni drugi.

Nizinski i brežuljkasti prostor panonsko-peripanonske Hrvatske u okolini većih gradova (npr. zagrebačka aglomeracija, Hrvatsko zagorje, varaždinska Podravina, Međimurje itd.), kao i neki obalni dijelovi primorske Hrvatske (npr. opatijsko primorje, crikveničko-vinodolsko primorje, obalni prostor splitske urbane regije itd.), ubrajaju se u najgušće naseljena područja

zemlje, dok je gorska Hrvatska (Gorski kotar i Lika) u cjelini najslabije naseljena regija (→ Karta 4).

Karta 4 Gustoća naseljenosti županija Republike Hrvatske 2011. godine (broj stanovnika na km²)

Izvor: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2011.* Zagreb: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr.

Rijetko su naseljeni i prostori dalmatinskoga zaleđa, manji i od kopna udaljeniji otoci, Banovina, Kordun te prometno izoliraniji dijelovi panonsko-peripanonske Hrvatske (npr. Žumberak, dijelovi slavonskoga gorja, itd.). Može se primijetiti da su područja koja su u Domovinske ratu bila okupirana ili teško stradala danas naseljena slabije nego prije rata, kao i da su nizinska i brežuljkasta područja (do 200 m, odnosno 500 m nadmorske visine) gušće naseljena od područja na većim nadmorskim visinama.

Velike razlike u gustoći naseljenosti evidentne su ne samo na nacionalnoj razini, već i na makroregionalnoj županijskoj (→ Karta 4) i gradskoj/općinskoj (→ *politika*, str. 126), što govori u prilog činjenici jačanja monocentrične regionalne strukture i potrebe djelotvornije decentralizacijske politike regionalnoga razvoja koja bi podrazumijevala ravnomjerniji prostorni razmještaj stanovništva i gospodarstva (→ Tablica 9).

Tablica 9 Županije Republike Hrvatske – kopneno-otočna površina, broj stanovnika (2011.), gustoća naseljenosti (2011.), županijsko središte, BDP po glavi stanovnika (2010.)

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika	Gustoća naseljenosti (broj stanovnika /km ²)	Županijsko središte	BDP po glavi stanovnika (EUR)
Zagrebačka	3060	317 606	104	Zagreb	7164
Krapinsko-zagorska	1229	132 892	108	Krapina	6085
Sisačko-moslavačka	4466	172 439	39	Sisak	8362
Karlovačka	3626	128 899	36	Karlovac	7404
Varaždinska	1261	175 951	140	Varaždin	8209
Koprivničko-križevačka	1748	115 584	66	Koprivnica	8086
Bjelovarsko-bilogorska	2639	119 764	45	Bjelovar	6720
Primorsko-goranska	3589	296 195	83	Rijeka	12 343
Ličko-senjska	5354	50 927	10	Gospić	8278
Virovitičko-podravska	2023	84 836	42	Virovitica	5869
Požeško-slavonska	1822	78 034	43	Požega	6053
Brodsko-posavska	2028	158 575	78	Slavonski Brod	5357
Zadarska	3647	170 017	47	Zadar	8182
Osječko-baranjska	4153	305 032	73	Osijek	7539
Šibensko-kninska	2983	109 375	37	Šibenik	7887
Vukovarsko-srijemska	2449	179 521	73	Vukovar	5521
Splitsko-dalmatinska	4538	454 798	100	Split	8072
Istarska	2815	208 055	74	Pazin	12 897
Dubrovačko-neretvanska	1780	122 568	69	Dubrovnik	10 457
Međimurska	729	113 804	156	Čakovec	7885
Grad Zagreb	641	790 017	1232	Zagreb	18 645
Ukupno (Republika Hrvatska)	56 578	4 284 889	76	Zagreb	10 057

Izvori: Podaci Državne geodetske uprave. Zagreb, 2014.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Zagreb: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr.
Priopćenje Državnog zavoda za statistiku 12. 1. 2. Zagreb, 4. 2. 2013.

Naime, centralne funkcije gradova, osobito onih najvećih: glavnoga grada Zagreba, kao i makroregionalnih središta Splita, Rijeke i Osijeka, s vremenom jačaju, dok se opskrbljenost uslugama manjih gradskih naselja i velike većine sela istovremeno smanjuju. Najbrže depopuliraju područja u gorskoj Hrvatskoj, većina otoka, Dalmatinska zagora, Banovina, Kordun, ali i dijelovi Moslavine i Podravine koji su bogati obradivom zemljom, što ukazuje na duboku krizu hrvatskoga agrara.

S obzirom na broj stanovnika u Hrvatskoj prevladavaju mala naselja. Od nešto više od 6700 naselja njih samo 19 brojilo je više od 20 000 stanovnika 2011. godine (→ Tablica 10).

Tablica 10 Broj stanovnika najvećih gradskih naselja u Hrvatskoj 2011. godine

Gradsko naselje	Broj stanovnika	Županija
Zagreb	688 163	Grad Zagreb
Split	167 121	Splitsko-dalmatinska
Rijeka	128 384	Primorsko-goranska
Osijek	84 104	Osječko-baranjska
Zadar	71 471	Zadarska
Pula	57 460	Istarska
Sesvete	54 085	Grad Zagreb
Slavonski Brod	53 531	Brodsko-posavska
Karlovac	46 833	Karlovačka
Varaždin	38 839	Varaždinska
Šibenik	34 302	Šibensko-kninska
Sisak	33 322	Sisačko-moslavačka
Vinkovci	32 029	Vukovarsko-srijemska
Velika Gorica	31 553	Zagrebačka
Dubrovnik	28 434	Dubrovačko-neretvanska
Bjelovar	27 024	Bjelovarsko-bilogorska
Vukovar	26 468	Vukovarsko-srijemska
Koprivnica	23 955	Koprivničko-križevačka
Solin	20 212	Splitsko-dalmatinska
Zaprešić	19 644	Zagrebačka

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.* Zagreb: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr.

Gotovo četvrtina stanovništva Hrvatske živi u 4 najveća grada – Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku – što zorno upućuje na zaključak da je Hrvatska zemlja nepravilnoga urbanog sustava s obzirom na broj stanovnika

u gradovima. Udio gradskoga stanovništva od 60 % u ukupnome ukazuje na činjenicu da je stupanj urbanizacije u Hrvatskoj osjetno manji od gospodarski jačih, industrijaliziranih, pa tako i urbaniziranih država zapadne i srednje Europe. Valja napomenuti da se stupanj urbanizacije u Hrvatskoj konstantno povećava, što je u skladu s razvojnim trendovima ostalih europskih država.

Hrvatska je zemlja duge urbane tradicije koja seže još u antičko vrijeme grčke kolonizacije (→ *umjetnost*, str. 233–238) – kolonije: *Issa* (današnji Vis), *Korkyra Melaina* (Korčula), *Pharos* (Stari Grad na Hvaru), *Tragurion* (Trogir) itd., odnosno rimske kolonizacije – gradovi: *Pola* (današnja Pula), *Parentium* (Poreč), *Iadera* (Zadar), *Salona* (Solin), *Narona* (Vid kod Metkovića), *Siscia* (Sisak), *Marsonia* (Slavonski Brod), *Cibalae* (Vinkovci), *Mursa* (Osijek) itd. U srednjovjekovnome razdoblju (→ *povijest*, str. 67) počeli su se graditi velikaški zamci i utvrde, u pravilu na strateški pogodnim brežuljcima, ispod kojih postupno nastaju podgrađa (suburbiji) u kojima su živjeli obrtnici i trgovci. Upravo se ta podgrađa, kao i trgovišta nastala na pogodnim prijelazima preko rijeka (npr. Osijek, Vukovar, Slavonski Brod), mogu smatrati jezgrama nove urbanizacije. Naime, s vremenom bi neko od tako formiranih naselja dobilo status grada, pa i slobodnoga kraljevskoga grada (npr. Zagreb, odnosno tadašnji Gradec 1242. godine, Varaždin, Križevci, Koprivnica, Virovitica, Samobor itd.), što mu je osiguralo privilegiran položaj u odnosu na ostala naselja te bi preuzelo vodeću ulogu u tadašnjem sustavu središnjih naselja. Istovremeno se u primorskoj Hrvatskoj urbana tradicija nastavila pod vlašću Bizanta (→ *umjetnost*, str. 240). Razvitkom manufaktura (18. i 19. stoljeće), razvojem željezničke mreže i začetima industrijske proizvodnje gradovi populacijski i prostorno rastu, da bi se većini njih tijekom 20. stoljeća, a osobito nakon Drugoga svjetskog rata, paralelno s jakom industrijalizacijom broj stanovnika naglo povećao (→ *povijest*, str. 88). Posljednjih desetljeća u najvećim hrvatskim gradovima, primjerice u Zagrebu, zamjetni su procesi suburbanizacije koji za posljedicu imaju preseljavanje stanovništva iz središta gradova prema njihovim rubnim dijelovima i sve urbaniziranijim okolicama, kao i doseljavanje stanovništva iz manjih gradova i sela u okolice većih gradova (→ sl. 6).

Mreža gradova najgušća je u središnjoj Hrvatskoj (područje zagrebačke makroregije) te u primorskoj Hrvatskoj (splitska i riječka makroregija). U istočnoj Hrvatskoj (osječka makroregija), zbog tradicionalno jače usmjerenosti na poljoprivredu u obradivom zemljom bogatoj Slavoniji i Baranji, kao i u gorskoj Hrvatskoj, tradicionalno emigracijskome prostoru u kojemu se

Sl. 6 Splitska aglomeracija, brojem stanovnika druga u Hrvatskoj, sve se više širi duž obale, ali i u unutrašnjost

zbog oskudnijih prirodnih uvjeta nije razvilo ni jedno veće gradsko naselje koje bi u funkcionalnome smislu okupilo taj prostor, mreža je gradova rjeđa.

U seoskim naseljima u Hrvatskoj 2011. godine živjelo je oko 40 % stanovništva. Hrvatska su sela u prosjeku malena, s manje od 300 stanovnika, te su u pravilu infrastrukturno znatno slabije opskrbljena u odnosu na gradove. U njima uglavnom živi starije stanovništvo, karakteriziraju ih emigracijska obilježja pa su uglavnom pogođena depopulacijom. U panonsko-peripanonskoj Hrvatskoj prevladavaju velika nizna seoska naselja koja su se izdužila uz ceste (npr. u Slavoniji) te raštrkana (disperzna) sela sastavljena od više zaselaka, karakteristična za brežuljkasta područja (npr. Hrvatsko zagorje, slavonsko gorje, Banovina, Kordun). U Gorskom kotaru također prevladavaju raštrkana seoska naselja. U Lici, unutrašnjosti Dalmacije i Istre, pak, pojavljuju se okupljena (zbijena) sela na rubovima plodnih polja u kršu (da bi se za poljodjelstvo sačuvalo rijetko obradivo zemljište) ili na strateški pogodnim vrhovima brežuljaka (tzv. akropolski tip naselja u unutrašnjoj Istri – npr. Motovun).

Gospodarstvo Hrvatske

Sredinom 19. stoljeća Hrvatska je bila tipična zemlja tradicionalnoga agrarnog društva u kojoj je velika većina uglavnom neobrazovanoga ili slabije obrazovanoga stanovništva živjela na selu i preživljavala obrađujući zemlju ili se, u priobalju, uz zemljoradnju bavila i ribarstvom. Jačanje industrije sporo se iz europskih razvojnih jezgara širilo prema perifernim dijelovima kontinenta kojemu je, s obzirom na stupanj gospodarskoga razvoja, pripadala i Hrvatska. Procesi industrijalizacije širili su se paralelno s razvojem željezničke mreže. Prve željezničke pruge na tlu Hrvatske počinju se graditi 1860-ih, odnosno 1870-ih godina (Kotoriba – Pragersko, Beč – Zagreb – Sisak, Beč – Ljubljana – Rijeka, Budimpešta – Zagreb – Rijeka).

Ulaskom u zajedničku državu s još slabije razvijenim prostorima slavenskoga juga (Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Makedonija) nakon Prvoga svjetskog rata Hrvatska je preko noći zadobila ulogu „lokomotive” razvoja Jugoslavije. Najsnažniju industrijalizaciju Hrvatska je proživjela u razdoblju socijalističke Jugoslavije 1945. – 1990. (→ *povijest, str. 87*), što je potaknulo jako doseljavanje stanovništva u gradove pa se u uvjetima jake urbanizacije sve više stanovništva zapošljavalo u tercijarnome (trgovina, bankarstvo, različite osobne usluge, promet, ugostiteljstvo, turizam itd.) i kvartarnome sektoru (uprava, sudstvo, zdravstvo, školstvo, znanost itd.) uz istovremeno napuštanje i zapuštanje poljoprivrede.

Raspadom socijalističke Jugoslavije i hrvatskim osamostaljenjem 1991. godine mijenja se društveno uređenje pa se u hrvatsko gospodarstvo u posljednjih dvadesetak godina razvija u uvjetima slobodnoga tržišta prema kapitalističkome društvenom uređenju. Tranzicija gospodarstva koja je i u drugim nekada socijalističkim državama Europe prouzrokovala brojne društvene i ekonomske teškoće (→ *povijest, str. 104–105*), u Hrvatskoj je bila osobito zahtjevna jer je započela u vrijeme Domovinskoga rata (1991. – 1995.) pa su zbog izravne ratne opasnosti i opće nesigurnosti u toj početnoj fazi izostala znatnija inozemna ulaganja.

Smirivanjem ratnih prilika hrvatsko gospodarstvo započelo je s postupnom obnovom, vidljivom primjerice u sanaciji uništenoga ili oštećenoga stambenog i gospodarskog fonda, izgradnji velike većine današnje autocestovne mreže, brzom oporavku turizma, povećanju trgovine itd. Strana ulaganja znatno su se povećala u posljednjih desetak godina, usporedno s pri-

bližavanjem i konačnim ulaskom Hrvatske u Europsku uniju 1. srpnja 2013. godine, kao i nakon ulaska u NATO savez 2009. godine (→ *politika, str. 129*).

U turbulentna posljednja dva desetljeća hrvatsko je društvo prešlo iz industrijskoga u postindustrijsko. Glavnina radnika danas je zaposlena u pre-rađivačkoj industriji, poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu, trgovini, zdravstvenoj zaštiti i turizmu (hrvatska.eu: zemlja i ljudi 2013). Krajem 2000-ih godina hrvatsko gospodarstvo zbog velikoga unutrašnjeg i vanjskog duga zapalo je u recesiju praćenu povećanjem nezaposlenosti, ponajprije u privatnome sektoru, te smanjivanjem industrijske proizvodnje. Ipak, ulaskom u Europsku uniju i otvaranjem novih mogućnosti financiranja kroz europske institucije i programe može se očekivati valorizacija hrvatskih razvojnih potencijala i resursa u punoj mjeri. Realno najviše valja očekivati od turizma, i to na čitavome prostoru države, te od ekološke poljoprivrede, šumarstva, ekološki prihvatljive industrije, pomorstva, trgovine te privatnoga poduzetništva.

Poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo

Geografski smještaj u sjevernim umjerenim geografskim širinama, kao i raznolikost prirodne osnove (reljef, klima, tlo, vodni resursi) u Hrvatskoj omogućuju raznovrsnu poljoprivrednu proizvodnju. Ukupno je 3,2 milijuna hektara poljoprivrednih površina, od kojih se obrađuje oko 2 milijuna, dok ostatak otpada na pašnjake, bare i ribnjake (hrvatska.eu: zemlja i ljudi 2013).

Najprostranija i najvrednija poljoprivredna područja nalaze se u panonsko-peripanonskoj Hrvatskoj, osobito u Slavoniji i Baranji. Na tamošnjim oranicama, kao i u nizinama središnje Hrvatske, uzgajaju se žitarice, kao i industrijsko bilje (suncokret, uljana repica, soja i šećerna repa). Na brežuljkastim područjima te lesnim ravnjacima u Slavoniji i Baranji razvijeno je i vinogradarstvo te voćarstvo (npr. šljive, jabuke, breskve itd.), kao i povrtlarstvo. Panonsko-peripanonski prostor u poljoprivredi važan je i zbog dobro razvijenoga mesnog i mliječnog stočarstva, a u ribarstvu, odnosno ribnjačarstvu, po uzgoju slatkovodne ribe (šaran, som, smuđ). U ovome prostoru, osobito u Slavoniji, veliku važnost u prošlosti, ali i u današnje vrijeme zadržalo je šumarstvo, pri čemu su osobito vrijedne prostrane hrastove šume.

Zbog skromnijih prirodnih pogodnosti planinsko-kotlinski prostor gorske Hrvatske ima manje značenje u kontekstu obujma poljoprivredne proizvodnje, ali tamošnje ratarstvo i stočarstvo na obiteljskim gospodarstvima zbog čistoga okoliša ima prvorazredno značenje u pogledu kvalitete pro-

izvoda koja bi u skoroj budućnosti trebala biti prepoznata i izvan granica Hrvatske. U stočarstvu najveću važnost ima ovčarstvo (Lika), a pojavljuje se i mliječno govedarstvo. Od ratarskih kultura nadaleko su poznati lički krumpir i kupus, a sve važniji postaje i uzgoj bobičastoga voća (kupine, maline) u Gorskom kotaru, kao i pčelarstvo. U uzgoju ribe prevladava pastrva. Velikim bogatstvom crnogoričnih (ponajprije jelovih) i bjelogoričnih šuma (bukovih) ističe se Gorski kotar.

U primorskoj Hrvatskoj nešto je manje obradiva zemljišta zbog krške podloge, ali se važnost tamošnje poljoprivrede ogleda u činjenici da, pogotovo u Dalmaciji, uspijevaju kulture koje zbog izostanka blagodati mediteranske klime ne uspijevaju u drugim dijelovima Hrvatske. U poljima u kršu u obalnome zaleđu, kao i u plodnim flišnim zonama (npr. u Ravnim kotarima, Kaštelima, Vinodolu, Konavlima, kao i na većim otocima) te u melioriranome prostoru donjoneeretvanskoga kraja uspijevaju mediteranske i submediteranske kulture (rano voće i povrće, mandarine, limuni, smokve). Vinogradarstvo je rašireno diljem Dalmacije, kao i u Istri i na Kvarneru, a sve važnije postaje i maslinarstvo, što se ogleda i u sve većoj kvaliteti hrvatskih maslinovih ulja, osobito onih iz Istre. U stočarstvu, tradicionalno, prevladava ovčarstvo (unutrašnjost Dalmacije, otoci – npr. Pag), uz nešto svinjogojstva i peradarstva. Razvijeno je i ribarstvo u Jadranskome moru (prevlast plave ribe, ponajprije srdela i skuša), a u posljednje vrijeme sve veću važnost dobiva i marikultura (umjetni uzgoj riba – npr. tuna, kao i školjkaša, primjerice kamenica u Malostonskome zaljevu).

Nažalost, usprkos velikim potencijalima za uspješniji razvoj, hrvatska poljoprivreda više desetljeća nalazi se u fazi stagnacije i nazadovanja. Glavni su razlozi krize agrara: mali i rasparcelirani poljoprivredni posjedi kao posljedica nepovoljne vlasničke strukture i patrijarhalnoga sustava nasljeđivanja zemlje, nedostatak mladoga, kvalificiranoga stanovništva na selu koje bi se bilo spremno baviti poljoprivredom kao tržišnom, a ne autarkično orijentiranom djelatnošću, direktne i indirektne posljedice Domovinskoga rata (nerazminirana i(li) zapuštena poljoprivredna područja), tradicionalna depopulacija ruralnih područja pri čemu dolazi do napuštanja poljoprivrednih površina, nerazvijen ili zapušten sustav navodnjavanja, ali i kratkovidna poljoprivredna politika s nedovoljnim ulaganjima i zaštitom domaće poljoprivredne proizvodnje koja je pogodovala trgovačkome lobiju orijentiranome u velikoj mjeri na uvoz poljoprivrednih proizvoda iz inozemstva. Može se očekivati da će prestrukturiranje poljoprivrede biti lakše ostvariti u okviru mnogobrojnih programa Europske unije (→ *politika*, str. 129).

Industrija, rudarstvo i energetika

Počeci razvoja hrvatske industrije datiraju iz razdoblja druge polovice 19. stoljeća te prve polovice 20. stoljeća kada se, u eri prevlasti željezničkoga prometa, u hrvatskim gradovima pojavljuju prvi industrijski pogoni. Prva industrija bila je vezana za preradu sirovina (poljoprivredni proizvodi, drvo, kamen), da bi nakon Drugoga svjetskog rata u uvjetima socijalističke ekonomije industrija zabilježila znatne kvantitativne i kvalitativne pomake. Osim tradicionalnih industrijskih grana (prehrambena, tekstilna, drvna industrija, industrija obuće) u drugoj se polovici 20. stoljeća intenzivno razvijaju i metalna industrija, kemijska industrija, elektroindustrija, metalurgija, strojogradnja, industrija široke potrošnje te brodogradnja kao jedan od najpoznatijih *brendova* hrvatske industrije. Domovinski rat, kao i ekonomska tranzicija, nanijeli su brojne probleme hrvatskoj industriji. U njezinu prestrukturiranju došlo je do smanjivanja obujma industrijske proizvodnje, zatvoreni su mnogi nekonkurentni industrijski subjekti, a u većini onih koji su nastavili s radom otpušten je znatan broj radnika. Najtežu situaciju proživjela su industrijska središta u zonama izravnih ratnih razaranja, kao i ona u okupiranim dijelovima Hrvatske (npr. Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci, Vukovar, Sisak, Karlovac, Zadar, Šibenik, Knin), dok su se u tek nešto manjim teškoćama našli industrijski centri izvan zone neposredne ratne opasnosti. Nakon nešto stabilnijega razvoja početkom 2000-ih, novi udarac hrvatska industrija proživljava posljednjih godina u vremenima recesije hrvatskoga gospodarstva koja je možda najjače pogodila upravo tu važnu gospodarsku granu.

Prostorni razmještaj industrije u Hrvatskoj pokazuje izrazitu koncentraciju prema nekoliko vodećih industrijskih regija: zagrebačkoj (glavna industrijska središta: Zagreb, Sisak, Karlovac), sjevernohrvatskoj (Varaždin, Čakovec, Koprivnica), istočnohrvatskoj (Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci, Vukovar), riječkoj (Rijeka, Pula) te splitskoj (Split, Trogir, Zadar, Šibenik).

Kao vodeće grane hrvatske industrije danas se izdvajaju: brodogradnja (najveća brodogradilišta su u Puli, Rijeci, Splitu i Trogiru), graditeljstvo, petrokemija te prehrambena industrija. Neke grane industrije i dalje ostvaruju pozitivne rezultate i znatno sudjeluju u vanjskoj trgovini, primjerice proizvodnja hrane, pića i duhana, elektroindustrija, metalna, farmaceutska, drvna te kemijska i naftna industrija. Za izlazak iz krize hrvatsku industriju potrebno je osuvremeniti modernim visokim tehnologijama, čime bi zasigurno ojačala njezina izvozna orijentacija.

Hrvatska oskudijeva rudnim bogatstvima. Premda se u prošlosti na prostoru Hrvatske vadilo željezo, boksit i ugljen, zbog premalih količina i previsokih troškova eksploatacije svi su nekadašnji rudnici zatvoreni. Danas su stoga aktivna tek nalazišta kvalitetnoga građevinskog materijala (šljunak i pijesak, kao i glina za proizvodnju opeke uz veće rijeke u panonsko-peripanonskoj Hrvatskoj, lapor za proizvodnju cementa, građevinski i dekorativni kamen u primorskoj Hrvatskoj, npr. u Pučišćima na otoku Braču vadi se poznati brački kamen, a u okolici Benkovca u zadarskome zaleđu također poznati benkovački kamen). Zahvaljujući velikom salinitetu, Jadransko more tradicionalan je izvor soli, pa tako i danas u Hrvatskoj tri solane proizvode morsku sol – najveća u Pagu, kao i one u Stonu i u Ninu.

U Hrvatskoj se nalazi tek manja količina fosilnih goriva (nalazišta nafte u Podravini, Posavini i istočnoj Slavoniji, kao i nalazišta zemnoga plina u Podravini i u podmorju Jadranskoga mora zapadno od obale Istre) koja je nedostatna za domaće potrebe. Stoga je Hrvatska u najvećoj mjeri ovisna o uvozu energenata iz inozemstva (plin iz Rusije, ugljen za rad termoelektrana, nafta). U transportu nafte osobito je važan Jadranski naftovod (JANAF), koji spaja naftni terminal Omišalj na otoku Krku s rafinerijama u Rijeci i Sisku, a njegovi ogranci vode i prema Bosni i Hercegovini, Srbiji i Mađarskoj. Otprilike polovica proizvedene električne energije dolazi iz hidroelektrana (najvažnije su na rijeci Cetini te Dravi), a ostatak iz termoelektrana, od kojih su najveće one u Sisku, Rijeci, Zagrebu te Plominu. Energetski sektor Hrvatske upotpunjuje i nuklearna elektrana Krško u Sloveniji, djelomično u hrvatskome vlasništvu, kao i do sada slabije iskorišteni alternativni izvori energije, poput vjetroelektrana, uglavnom duž jadranske obale.

Promet i trgovina

Bez obzira na svoju malu površinu Hrvatska ima vrlo povoljan prometno-geografski položaj. Naime, teritorijem Hrvatske prolazi više paneuropskih prometnih koridora zacrtanih na konferenciji ministara prometa europskih država u Helsinkiju 1997. godine. Koridor 10 tako povezuje srednju Europu s jugoistočnom Europom i Bliskim istokom, a u prostoru Hrvatske proteže se od granice prema Sloveniji, preko Zagreba do hrvatsko-srpske granice prolazeći dolinom rijeke Save. Ogranak koridora 5, preciznije koridor 5b, spaja srednju Europu (Budimpeštu), preko Zagreba s Rijekom, najvećom hrvatskom lukom, a koridor 5c iz Budimpešte preko Osijeka i prostora Bosne i Hercegovine povezuje s Pločama, drugom po veličini hrvatskom

lukom. Važnost dunavskoga plovnog puta, na koji Hrvatska izlazi krajnjim istočnim dijelom, istaknuta je njegovim proglašavanjem paneuropskim prometnim koridorom 7 (→ Karta 5).

Karta 5 Prometni sustav Hrvatske

Nakon hrvatskoga osamostaljenja, u posljednja dva desetljeća **cestovni promet** u Hrvatskoj pozicionira se kao vodeći oblik prometa i u putničko-me i u robnome segmentu. Cestovnu mrežu Hrvatske čini 29 333 km kategoriziranih cesta, od čega je oko 1600 km autocesta (hrvatska.eu: zemlja i ljudi 2013) kojih je velika većina izgrađena krajem 1990-ih i početkom 2000-ih godina kada je Hrvatska bila država s najvećom dinamikom izgradnje autocesta u Europi. Mreža kvalitetnih autocesta, osim za unutardržavno povezivanje, ima veliku važnost u tranzitnome međunarodnom prometu,

kao i u turizmu, jer je Hrvatska, u turističkome smislu, autodestinacija za glavninu turista iz (za hrvatski turizam) najvažnijih emitivnih turističkih država Europe. Čvorovi hrvatskih autocesta važni su i kao povoljne lokacije za podizanje poslovnih zona (npr. poslovna zona u Varaždinu, poslovna zona Podi u Dugopolju itd.).

Za razliku od ekspanidirajućega cestovnog prometa, **željeznički promet** u Hrvatskoj u posljednja dva desetljeća stagnira i u putničkome i u robnome segmentu. Do sada, nažalost, nisu učinjena potrebna infrastrukturna poboljšanja kako bi i u današnje vrijeme taj oblik prometa ostao konkurentan. Ulaganja u željeznicu, stoga, valja očekivati u bliskoj budućnosti kako bi i hrvatske luke, ponajprije Rijeka, povećale konkurentnost u robnome prometu. Najprometnije su željezničke pruge: Ljubljana – Zagreb – Slavonški Brod – Vinkovci – Beograd, Budimpešta – Koprivnica – Zagreb – Rijeka te Zagreb – Split.

Hrvatska je zemlja izrazite pomorske orijentacije i tradicije. Nažalost, i **pomorski promet** danas stagnira, djelomično zbog indirektnih posljedica Domovinskoga rata i gospodarske tranzicije, gubitka dijela zaleđa hrvatskih luka, ali i zbog infrastrukturnoga zaostajanja luka, kao i željezničke mreže prema njima. U međunarodnome trgovačkom i putničkom prometu sudjeluju luke Rijeka, Ploče (druga po veličini hrvatska luka, važna za robni promet prema Bosni i Hercegovini), Split (najveća putnička luka), Zadar, Šibenik, Pula i Dubrovnik (sve važnija luka u *cruising* turizmu).

Riječni promet u Hrvatskoj slabije je razvijen, između ostaloga i zbog relativno kratke plovnosti hrvatskih rijeka. Najvažnija riječna luka jest Vukovar na Dunavu, a potom slijedi Slavonški Brod na Savi te Osijek na Dravi. Riječni promet nesumnjivo bi dobio na važnosti planiranom izgradnjom 60 km dugačkoga kanala Vukovar – Slavonški Šamac kojime bi se dunavski i savski plovni put povezali unutar granica Hrvatske.

Nakon smirivanja ratnih prilika **zračni promet** u Hrvatskoj pokazuje izrazito uzlazne trendove. Za to je, prije svega, zaslužan porast turizma i pojava sve brojnijih letova niskotarifnih zrakoplovnih prijevoznika, kao i *čarter* letova u funkciji turističkih aranžmana. Brojem letova ističu se međunarodne zračne luke Zagreb, Split, Dubrovnik, Zadar, Pula, u manjoj mjeri Rijeka (na otoku Krku) te Osijek.

U posljednja dva desetljeća, točnije od 1993. godine, Hrvatska je država s negativnom vanjskotrgovinskom bilancom (→ Tablica 11). Ipak, posljednjih godina raste pokrivenost uvoza izvozom.

Tablica 11 Vrijednost izvoza i uvoza Republike Hrvatske 2002. – 2011. godine

Godina	Vrijednost izvoza (mlrd. EUR)	Vrijednost uvoza (mlrd. EUR)	Pokrivenost uvoza izvozom (%)
2006.	8 251 588	17 104 667	48,2
2007.	9 004 144	18 832 981	47,8
2008.	9 585 134	20 817 147	46,0
2009.	7 529 396	15 220 090	49,5
2010.	8 905 242	15 137 011	58,8
2011.	9 582 161	16 281 147	58,9
2012.	9 628 468	16 215 896	59,4
2013.	9 589 448	16 527 900	58,1
2014.	10 368 782	17 129 405	60,5
2015.	11 527 852	18 482 861	62,4

Izvor: *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2016*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

Hrvatska svoje proizvode najviše izvozi u Bosnu i Hercegovinu, Austriju, Italiju, Njemačku, Sloveniju, Ujedinjeno Kraljevstvo, Srbiju, Mađarsku i Rusiju, a najviše uvozi iz Italije, Njemačke, Kine, Rusije, Austrije, Azerbajdžana te Bosne i Hercegovine. Sa zemljama Europske unije, prije svega s Italijom, Njemačkom, Slovenijom i Austrijom, Hrvatska ostvaruje gotovo dvije trećine svoje vanjske trgovine (hrvatska.eu: zemlja i ljudi 2013). U budućem usmjeravanju vanjske trgovine nikako se ne bi smjelo zanemariti tradicionalnu važnost država iz istočnoga dijela bivše Jugoslavije (Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Kosovo, Makedonija) s kojima je hrvatska vanjskotrgovinska bilanca pozitivna, kao ni pojavu potencijalnih vanjskotrgovinskih partnera s udaljenijih tržišta (npr. Kina, Rusija, države jugozapadne Azije). Naglašeni deficit u vanjskotrgovinskoj bilanci donekle ublažava pozitivna bilanca Hrvatske u međunarodnome turizmu.

Turizam

Najvažnija i najperspektivnija grana hrvatskoga gospodarstva jest turizam. Sam turizam ostvaruje oko 15 % udjela u BDP-u. Budući da je riječ o grani s velikim multiplikatorskim učincima na komplementarne djelatnosti (trgovina na malo, ugostiteljstvo, ostale uslužne djelatnosti), realna zastu-

pljenost turizma u BDP-u raste do oko 20 %. Osim zbog respektabilnih ekonomskih pokazatelja, turizam je važan i zbog imidža zemlje u inozemstvu jer je sigurnost i uređenost zemlje za prihvrat stranaca na dokoličarskim putovanjima jedan od osnovnih preduvjeta za razvoj turizma.

Turizam u Hrvatskoj ima dugu tradiciju. Naime, u obalnim turističkim mjestima (npr. u Opatiji, Crikvenici, Dubrovniku itd.) već u drugoj polovici 19. stoljeća pojavljuju se prvi smještajni kapaciteti u kojima bi boravili mahom bogati strani gosti (Austrijanci, Nijemci, Mađari, Česi, Talijani). U prvoj polovici 20. stoljeća nekadašnja primorska klimatska lječilišta postaju ljetovališta, a glavna je rekreacijska aktivnost kupanje i uživanje u moru. Razvoj kupališnoga turizma dodatno je afirmirao Hrvatsku kao vrlo poželjnu turističku destinaciju jer su sve komparativne prednosti mediteranske i submediteranske klime, atraktivnosti Jadranskoga mora, kao i razvedene obale s mnoštvom otoka, mogle doći do punoga izražaja. Neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, u razdoblju prevlasti tvrde socijalističke ideologije, turizam slabi, a kao njegova glavna funkcija ističe se odmor i rekreacija radničke klase. Ipak, krajem 1960-ih država shvaća potencijal međunarodnoga turizma i otvara se prema svijetu, a turizam se počinje tretirati kao vrlo unosna djelatnost u prikupljanju deviznih sredstava. Započinje intenzivan razvoj masovnoga kupališnoga turizma na obali, potom i na otocima, nažalost u mnogim mjestima uz istovremeno napuštanje ili zapuštanje tradicionalnih djelatnosti (poljoprivreda, ribarstvo). Domovinski rat nanio je velike štete hrvatskome turizmu. Naime, turizam je u Dalmaciji gotovo u potpunosti zamro, dok je u Istri i na Kvarneru bio sveden na neusporedivo manju mjeru negoli prije rata. Smirivanjem ratnih prilika uslijedio je brz i uspješan oporavak turizma pa su već sredinom 2000-ih dostignuti brojčani pokazatelji turističkoga prometa i prihoda iz rekordnih kasnih 1980-ih. Postupno je došlo i do kvalitativnoga pomaka, što podrazumijeva uključivanje sve većega spektra prirodnih i antropogenih turističkih atrakcija u turističku ponudu. U turističkoj slici Hrvatske i dalje prevladava kupališni turizam, uglavnom masovnoga karaktera. Primorska Hrvatska i dalje je dominantna hrvatska regija prema pokazateljima turističkoga razvoja, ali se počinju sve intenzivnije razvijati i selektivni (specifični) oblici turizma (npr. nautički, ruralni, kulturni, manifestacijski, zdravstveni, vinski, skijališni, *cruising* turizam itd.). Na taj način Hrvatska se nastoji u cijelosti afirmirati kao turistička zemlja i ublažiti negativne posljedice sezonalnosti kupališnoga turizma.

Hrvatska je 2016. godine zabilježila 15,6 milijuna turističkih dolazaka, od čega 13,8 milijuna stranih. Među stranim turistima 2016. godine najza-

stupljeniji su Nijemci, Slovenci, Austrijanci, Talijani i Poljaci. Najveći broj turističkih dolazaka evidentiran je u Istarskoj županiji (vodeće destinacije: Poreč, Rovinj, Pula, Umag, Novigrad, Vrsar), ispred Primorsko-goranske županije (vodeće destinacije: Opatija, Crikvenica, Novi Vinodolski, Rijeka te otoci Krk, Rab, Cres i Lošinj), a potom slijede županije u Dalmaciji (najposjećenije destinacije: Dubrovnik, Makarsko primorje, Split, Šibenik, Vodice, Biograd, Zadar te otoci Hvar, Brač, Korčula, Vis, Pag itd.) (→ sl. 7).

Sl. 7 Turizam je najperspektivnija grana hrvatskoga gospodarstva, a Dubrovnik najpoznatija hrvatska turistička destinacija u svijetu

U kontinentalnome dijelu Hrvatske, osim Zagreba u kojemu znatan dio registriranoga prometa gostiju ostvaruju i poslovni ljudi, kao vodeća turistička i izletnička mjesta ističu se toplička turistička mjesta (Tuheljske toplice, Krapinske toplice, Stubičke toplice, Varaždinske toplice, Sv. Martin na Muri, Topusko) te gradovi Varaždin, Samobor i Osijek. Za hrvatski turizam sve su važnija zaštićena područja, ponajprije nacionalni parkovi i parkovi

prirode, koji predstavljaju najposjećenije turističke lokalitete u gorskoj Hrvatskoj (prije svih nacionalni park Plitvička jezera).

Širenje turizma u sve dijelove zemlje nesumnjivo će pridonijeti percepciji Hrvatske ne samo kao „male zemlje za veliki odmor” ili „Mediterrana kakav je nekada bio”, već i kao gostoljubive, prirodno i kulturno raznolike i bogate zemlje, zemlje širokoga raspona životnih stilova, tradicije i običaja, zemlje burne prošlosti na razmeđu srednje, južne i jugoistočne Europe, zemlje u kojoj se stranci ugodno osjećaju, zemlje koju svakako treba ne samo posjetiti, već i doživjeti.

Literatura i izvori

- Bertić, I. i dr. (ur.) 2001. *Satelitski atlas Hrvatske*. Zagreb: Naklada Ljevak i Gisdata.
- hrvatska.eu: zemlja i ljudi*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2013. www.croatia.eu.
- Opačić, V. J. (ur.) 2012. *Veliki atlas Hrvatske*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Podaci Državne geodetske uprave*. Zagreb, 2014.
- Podaci Zavoda za zaštitu prirode Republike Hrvatske*. Zagreb, 2014.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011*. Zagreb: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr.
- Priopćenje Državnog zavoda za statistiku 12. 1. 2.* Zagreb, 4. 2. 2013.
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2016*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.